

О. І. Дребот,

д. е. н., професор, академік НААН,

Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2681-1074

О. П. Яремко,

к. е. н., Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0003-4619-0527

В. Н. Бондар,

доктор філософії за спеціальністю 051 — Економіка,

Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1531-3208

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.7.22

СУЧАСНИЙ СТАН І АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЛІСІВНИЦТВА ТА ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

O. Drebot,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

O. Yaremko,

PhD in Economics, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

V. Bondar,

Doctor of Philosophy in specialty 051 — Economics, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

CURRENT STATE AND ASPECTS OF FORESTRY AND FORESTRY PRODUCTION IN UKRAINE

У статті узагальнені результати досліджень сучасного стану лісівництва та лісогосподарського виробництва в Україні. Визначено, що основою стабільності розвитку лісогосподарського виробництва будь-якого регіону країни є наявність природно-ресурсного потенціалу, що створює підґрунтя для розвитку лісовиробничої галузі.

Доведено, що питання переходу до ринкової економіки, а також інституціональної трансформації в організаційному механізмі як складової управління лісогосподарського виробництва України призвело до дискусії. Важливою частиною переходу до ринкової економіки є відмова державної монополії на експорт лісової продукції. У цьому самому напрямі знизився платоспроможний попит на деревину внутрішнього ринку.

Щодо розвитку лісового господарства, то вважаємо за необхідне збільшення лісистості території України, збереження біорізноманіття лісових екосистем, підвищення сталості лісових екосистем до негативних чинників, тобто зменшення лісових пожеж, захист від шкідників лісу тощо.

Обґрунтовано, що основним важелем розвитку підприємств лісового господарства України, зокрема і регіонального аспекту, є передусім лісорозведення та лісовідновлення, поліпшення якісного складу лісів, охорона і захист лісу, проведення рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства, рубок головного користування, мисливське господарство, переробка деревини, розвиток лісової інфраструктури.

Визначено, що екологічно збалансоване і відповідальне ведення лісового господарства передбачає заготівлю лісоматеріалів та іншої лісової продукції при одночасному збереженні біорізноманіття і продуктивності лісових екосистем, природних екологічних процесів.

Отже, Україна володіє значним лісоресурсним потенціалом, який може забезпечити збалансований розвиток лісового господарства та виробництва в довгостроковій перспективі. Для цього необхідне раціональне використання та розширене відтворення компонентів лісових екосистем, зокрема деревних ресурсів, покращення охорони і захисту лісів, підвищення доходів від їх використання в цьому ж контексті й удосконалення нормативно-правових актів, моніторинг виконання державних та регіональних галузевих програм розвитку лісогосподарського виробництва.

The article summarizes the results of research on the current state of forestry and forestry production in Ukraine. It is determined that the basis for the stability of forestry production in any region of the country is the availability of natural resource potential, which creates the basis for the development of the forestry industry.

It is proved that the issue of transition to a market economy, as well as institutional transformation in the organizational mechanism as a component of the management of forestry production in Ukraine has led to a discussion. An important part of the transition to a market economy is the rejection of the state monopoly on the export of forest products, in the same direction decreased effective demand for wood in the domestic market.

Regarding the development of forestry, we consider it necessary to increase the forest cover of Ukraine, preserve the biodiversity of forest ecosystems, increase the resilience of forest ecosystems to negative factors, ie reduce forest fires, protection from forest pests and more.

It is substantiated that the main levers of development of forestry enterprises of Ukraine, including the regional aspect, are primarily afforestation and reforestation, improving the quality of forests, protection and conservation of forests, felling related to forestry, logging, hunting, wood processing, forest infrastructure development.

It is determined that ecologically balanced and responsible forestry management involves harvesting timber and other forest products while preserving biodiversity and productivity of forest ecosystems, natural ecological processes.

Thus, Ukraine has significant forest resource potential that can ensure balanced development of forestry and production in the long run. This requires the rational use and expanded reproduction of components of forest ecosystems, including wood resources, improving the protection and conservation of forests, increasing revenues from their use in the same context and improving regulations, monitoring the implementation of state and regional sectoral programs for forest production.

Ключові слова: лісогосподарське виробництво, лісовий сектор, еколого-економічні аспекти, лісові ресурси, рубки головного користування, лісове господарство, лісові екосистеми.

Key words: forestry production, forest sector, ecological and economic aspects, forest resources, main felling, forestry, forest ecosystems.

ВСТУП

Еколого-економічний аналіз щодо забезпечення управління лісогосподарським виробництвом та ефективним функціонуванням на ринкових засадах потребує аналізу з еколого-економічних та правових норм і правил у контексті інституціональних трансформацій змін ведення лісового господарства України. Лісове господарство України забезпечує не лише національну економіку деревиною для виробництва будівельних матеріалів та іншою лісогосподарською продукцією (грибами, ягодами, лікарськими рослинами) для особистого споживання, виконує екологічні і рекреаційні функції, а також експортує свою продукцію. Основою стабільного розвитку лісогосподарського виробництва будь-якого регіону країни є наявність природно-ресурсного потенціалу, що створює підґрунтя для розвитку лісовиробничої галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні основи і практичні прийоми формування різних наукових шкіл розвитку лісівництва та лісгосподарського виробництва сформулювали у своїх працях такі провідні вчені, як І.Я. Антоненко, А.М. Бобко, О.І. Дребот, В.А. Голян, Н.В. Зіновчук, І.М. Лицур, А.М. Черчик, М.Х. Шершун, О.І. Фурдичко, Р.Г. Дубас, Є.В. Мішенін, І.Є. Ярова.

Наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених мають конструктивне теоретико-концептуальне та практичне значення. Вони характеризуються широтою охоплення, обґрунтованістю наукових положень, вирішенням проблем щодо сучасного стану лісівництва та лісгосподарського виробництва в Україні.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методичну базу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, теорії інформації, теорії систем, економіки природокористування та охо-

рони навколишнього природного середовища, визначені у працях вітчизняних і зарубіжних учених щодо організаційно-інституціонального механізму управління лісогосподарським виробництвом на засадах ринкової економіки.

Для виконання поставлених у роботі завдань використовували такі методи досліджень: монографічний (узагальнення теоретичних результатів сучасних наукових досліджень у сфері організаційно-інституціонального механізму управління лісогосподарським виробництвом на засадах ринкової економіки); економіко-статистичний (оброблення статистичних даних при оцінюванні кількісної залежності різних явищ та виробництві лісогосподарської продукції); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головним природним об'єктом у лісовому господарстві є лісові екосистеми — тип природних комплексів, де поєднуються переважно деревна і чагарникова рослинність із відповідними типами ґрунтів, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що тісно взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і навколишнє природне середовище. Лісові екосистеми України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші функції, є джерелом задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах, які перебувають у державній, комунальній та приватній власності [1].

Ліси по території України розташовані дуже нерівномірно і сконцентровані переважно на Поліссі та в Карпатах. Лісистість у різних природних зонах має значні відмінності. Поступове старіння лісів призводить до погіршення їх санітарного стану [2].

Таблиця 1. Розподіл земель під лісами та лісовкритими площами станом на 01.01.2020 р.

Усі землевласники та землекористувачі	Ліси та інші лісовкриті площі, тис. га		
	усього, тис. га	у тому числі	
		лісові землі	чагарники
Усього в Україні	60 355	574	-

Джерело: [4; 5].

Відповідно до ст. 2 Кіотського протоколу [3] сприяння поширенню раціональних методів ведення лісового господарства, лісонасадження та лісовідновлення на стійкій основі — обов'язок України. Необхідність обґрунтування та створення ефективного організаційно-економічного механізму в забезпеченні збалансованого використання земель лісогосподарського призначення як важливої складової збереження екосистем відповідає напрямкам державної політики та євроінтеграційним намірам України, сучасним вимогам екологічного

аспекту розвитку соціальних систем. Згідно з п. 3 ст. Кіотського протоколу [3] звітність України з діяльності щодо управління лісовим господарством обов'язкова, зокрема щодо лісорозведення, лісовідновлення, заліснення і лісовиробництва. Управління лісовим господарством впливає на еколого-економічну безпеку регіонів при використанні земель лісогосподарського призначення щодо стратегій забезпечення управління лісогосподарським виробництвом. Україна має значний лісогосподарський потенціал, де загальна площа станом на 01.01.2020 р. становить 60 355 тис. га, у тому числі лісові землі, які надані в постійне користування, — 9 574 тис. га (табл. 1).

Відповідно до Лісового й Земельного кодексів ліси України мають право перебувати в державній, колективній та приватній власності. Станом на 01.01.2020 р. в державній власності перебуває приблизно 74% земельних ділянок лісогосподарського призначення, у колективній — приблизно 13 %, у приватній — 0,2 % загальної площі лісових земель. В Україні структурована сис-

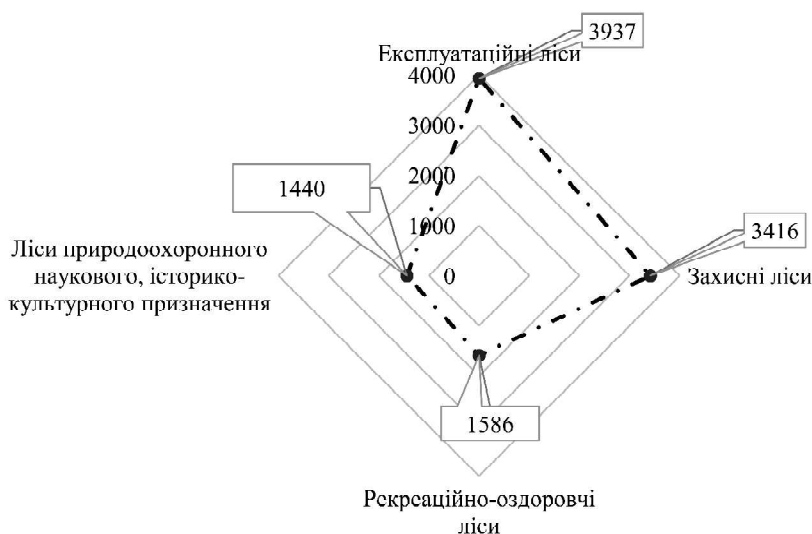

Рис. 1. Структура розподілу земель за категоріями, тис. га

Джерело: сформовано авторами на основі [6].

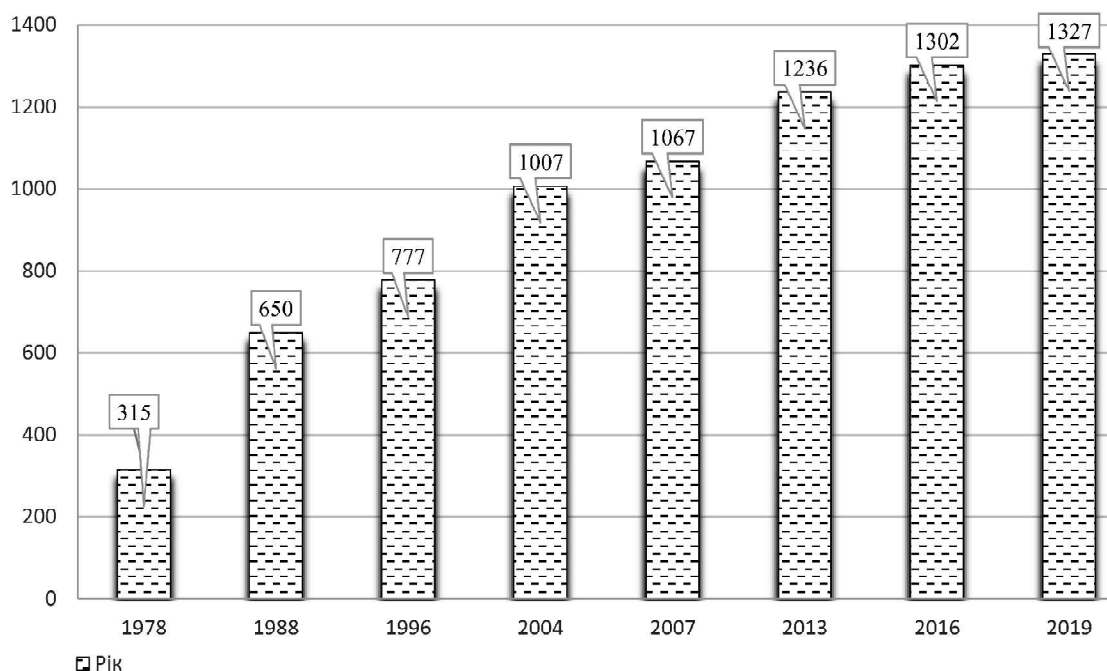

Рис. 2. Динаміка заповідання лісових екосистем Держлісагенства станом на 01.01.2019 р. тис. га

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 2. Використання лімітів заготівлі деревини в порядку головного користування в лісах України (млн м³)

Показники	2005	2007	2009	2011	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення +/-
Розрахункова лісосіка	7,1	7,7	8,0	8,8	9,3	9,6	9,6	9,8	9,9	2,8
Фактична заготівля	6,5	7,1	6,7	8,0	8,2	8,4	8,4	8,5	7,5	1
% розрахункової лісосіки	92	92	84	91	88	88	88	87	76	16

Джерело: сформовано авторами на основі даних Держлісгентства.

тема державних лісів за численними постійними лісокористувачами. Для ведення лісового господарства ліси надані у постійне користування підприємствам, установам і організаціям кількох десятків міністерств і відомств (рис. 1) [6].

Як бачимо з рис. 1, у структурі розподілу земель за категоріями переважають експлуатаційні ліси — 3937 тис. га, захисні ліси становлять 3416 тис. га, а рекреаційно-оздоровчі ліси — 1586 тис. га.

Лісових екосистем, що належать до сфери управління Держлісгентства, уже заповідано 16,8 %. Практично у всіх регіонах заповідність у лісах вища, ніж загальнодержавна. Варто зауважити, що за 30 років площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду на лісових землях збільшилась у 4 рази (із 315 тис. га у 1978 р. до 1327 тис. га у 2019 р. і заповідність із 5,5 до 16,8 % відповідно) (рис. 2) [5]. У лісовому господарстві країни створено принципи господарювання та виробництва продукції і вони повною мірою відповідають вимогам Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.

Зазначимо, що загальна площа лісових ділянок України становить майже 10,4 млн га, у тому числі вкриті лісовою рослинністю — майже 9,6 млн га. Держлісгентству підпорядковано 7,6 млн га лісів, що становить 73 % всього лісового фонду України. За офіційними статистичними даними, лісистість України становить 15,9 % загальної площі території держави.

Лісогосподарське виробництво зумовлюється високою часткою ручної праці під час рубок, які пов'язані з веденням лісового господарства, створенням захисних лісових насаджень та ползахисних лісових смуг, заготівлею деревини від головного користування, заготівлею продукції побічного користування в лісових екосистемах та ін.

За рахунок використання лісових ресурсів лісове господарство отримує кошти для відтворення лісів, проведення лісвничих, лісоохоронних заходів, виробництва лісової продукції тощо (державою в останні роки припинено фінансування витрат на ведення лісового господарства). Деревина заготовлюється в порядку рубок головного користування, здійснення заходів із формування та оздоровлення лісів і інших рубок. Лімітом заготівлі деревини в порядку рубок головного користування є розрахункова лісосіка, яка затверджується з урахуванням принципів безперервності та невиснажливості використання лісових ресурсів [7].

Нинішній розмір розрахункової лісосіки становить 9,9 млн м³, а фактичне її використання — до 76 % (табл. 2). Порівняно з 2005 р. у 2018 р. вона збільшилася на 2,8 млн м³. Тобто фактичні обсяги лісокористування менші за розрахункову лісосіку, яка забезпечує екологічно збалансованість лісокористування.

Згідно з Лісовим кодексом України деревину у круглому виді як продукцію лісового господарства отримують при використанні лісових ресурсів у порядку проведення рубок головного користування, які проводять у стиглих і перестиглих насадженнях. Деревину заготовляють також під час здійснення лісогосподарських заходів із метою поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей (рубки догляду за лісом, санітарні рубки, лісовідновні рубки в деревостанах, що втрачають захисні, водоохоронні та інші корисні властивості, рубки, пов'язані з реконст-

Таблиця 3. Виробництво круглого лісу в Україні за період 1960–2019 рр.

Роки	Виробництво круглого лісу, тис. м ³			Частка РПК у загальному обсязі, %
	усього	у тому числі		
		рубки проміжного користування (РПК)	рубки головного користування (РГК)	
1960	13587,0	3889,0	9698,0	28,6
1990	14439,4	8080,4	6269,0	56,0
1995	10824,8	5739,2	5085,6	53,0
2000	11261,7	6025,3	5236,4	53,5
2005	17124,3	10205,9	6918,4	59,5
2010	18064,6	10296,5	7767,5	56,9
2015	21924,2	12826,5	9097,7	58,5
2019	20869,6	12955,0	7914,6	62,0

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

рукцією малоцінних молодняків і похідних деревостанів тощо) [8].

За різними еколого-економічними механізмами вилучення деревини із лісових екосистем, у т.ч. через рубки головного і проміжного користування, виробництво круглих лісоматеріалів в Україні налічує десятки мільйонів кубічних метрів (табл. 3).

Проаналізовано структуру рубок та заходи областими управліннями лісомисливського господарства України (рис. 3), зокрема, в зоні Полісся (площа рубок лісу та заходи у Волинській обл. становлять 31,3 %, Рівненській — 42,2, Чернігівській — 29,2, Житомирській, яка є лідером серед площі рубок лісу, — 68,1 %). Серед площ рубок головного користування чільне місце належить Житомирській обл. (5,4 %), найменший показник у Рівненській обл. — 0,4 %. Серед рубок формування та оздоровлення лісів високу тенденцію серед областей має Житомирська обл. — 63,3 %. У Карпатському регіоні лідером серед площі рубок лісу є Івано-Франківська обл. (28,3 %), найменший показник у Чернівецькій обл. (12,6%), серед площ рубок головного користування лідирує Львівська обл. (2,8 %), з невеликим відсотком відстає Закарпатська обл. (1,8 %), а серед площі рубок формування та оздоровлення лісів чільне місце належить Івано-Франківській (25,7 %) та Львівській областям (24,7 %).

Отже, рубки головного користування проводять із метою заготівлі деревини, дотримання принципів безперервного, невиснажливого і раціонального використання лісових ресурсів. Для рубок формування та оздоровлення лісів у контексті поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей лісогосподарськими підприємствами постійно проводяться лісогосподарські заходи (санітарні рубки, лісовідновні рубки в деревостанах, що втрачають захисні та корисні властивості, ландшафтні рубки).

Як зазначає О.І. Фурдичко, лісова галузь економіки є динамічно збалансована, оскільки всі заходи з поліпшення постійно взаємодіють між собою, змінюються та врівноважуються. Рівновага — це стан рухомого балансу, коли одночасно відбуваються протилежні процеси, до прикладу лісокористування та лісовідновлення, зберігаючи цілісність самої системи та її найбільш основних елементів. Завдяки динамічному стану відбувається постійний розвиток лісової галузі

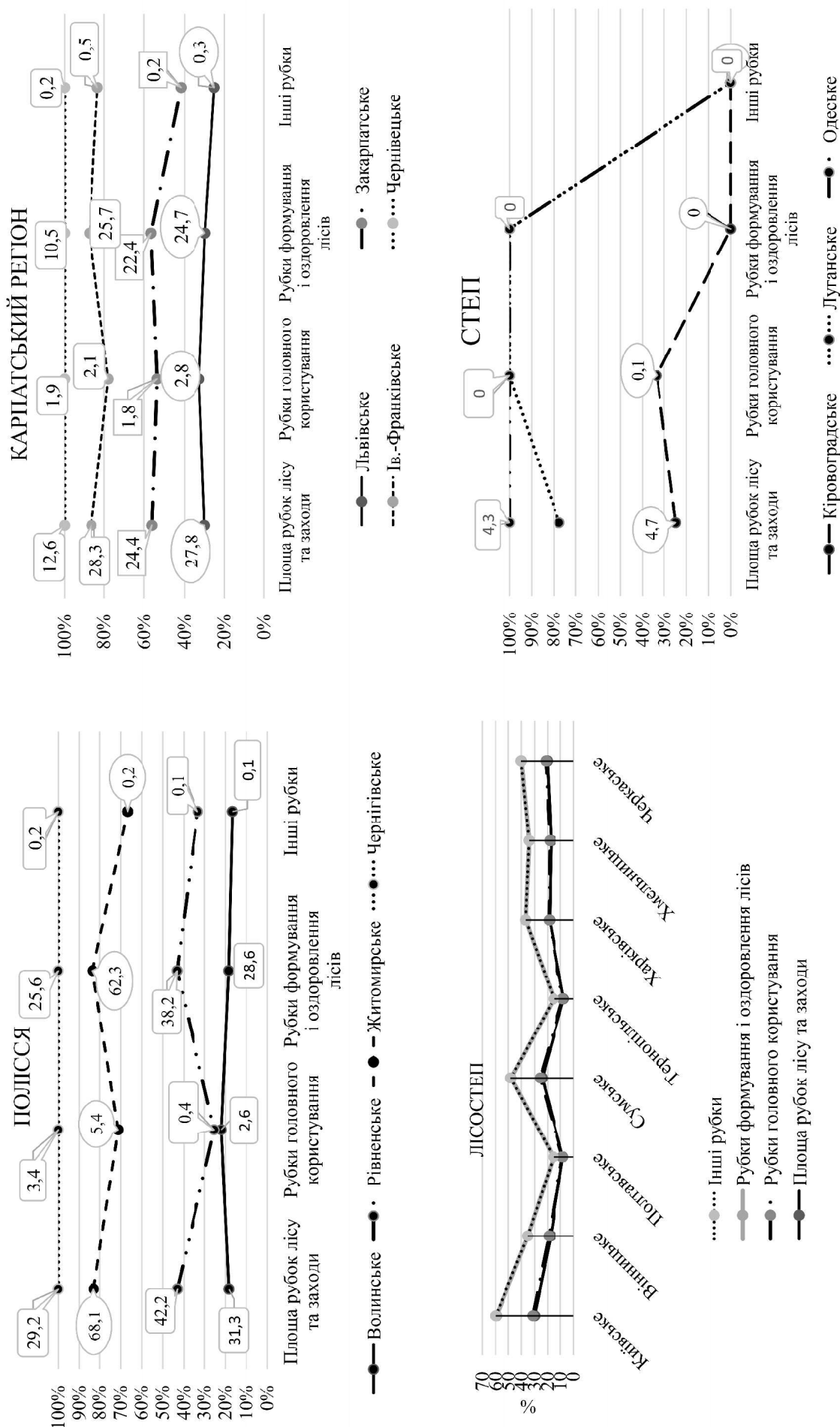

Рис. 3. Структура заготівлі деревини ОУЛМГ України за 2019 р.

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 4. Обсяг виробництва круглих лісових матеріалів в Україні за період 2000—2019 рр.

Продукція за джерелами її походження	Роки								Динаміка 2019 +/- 2000
	2000	2007	2009	2011	2013	2017	2018	2019	
Круглий ліс, усього, тис. м ³	11261,7	16884,3	14221,4	17510,2	18021,9	18913,9	19695,7	17886,6	6624,9
у т.ч. вилучення шляхом									
РГК	5236,4	7075,4	6704,4	8011,7	8484,0	9390,6	8331,3	7914,6	2678,2
РПК	6025,3	9808,9	7517,0	9498,5	9537,9	9522,7	11364,4	9972,0	3946,7
Частка РПК, %	53,5	58,1	52,9	54,2	52,9	50,3	57,6	55,7	2,2

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

в контексті збалансованості. Адже збалансованість означає збереження визначеного стану взаємовідносин між екологічною, економічною, соціальною та правовою складовими [9].

Показники табл. 4 свідчать про значне перевищення обсягів вилучення деревини шляхом рубок проміжного користування порівняно з рубками головного користування. Слід звернути увагу ще й на те, що вилучення деревини шляхом рубок проміжного користування перевищує приблизно на 32 % з кожним роком від загального обсягу їх виробництва. Щодо виробництва лісової продукції (деревина в круглому вигляді), в цьому контексті варто зазначити, що держава має здійснювати моніторинг за джерелами поповнення і реалізації деревини, а також шукати економічні та правові механізми для удосконалення економіко-правових відносин на управлінському рівні.

Отже, аналіз даних, наведених у табл. 5, засвідчує незначне коливання обсягів експорту пиломатеріалів у 2017—2018 рр. і I півріччі 2020 р. (у межах 2,5—3,0 млн м³). При цьому в I півріччі 2019 р. істотно зменшилися обсяги експорту дров паливних (лише 111 тис. м³), тоді як у 2017—2018 рр. експорт паливної деревини загалом за рік становив понад 1 млн м³. Таке різке зменшення обсягів експорту дров паливних, зокрема, на підприємствах Держлісагентства, може бути пов'язано як із зміною системи стандартизації лісоматеріалів, так і з певними обмеженнями, спрямованими на зниження корупційних ризиків при експорті лісової продукції.

На основі міжнародного досвіду у своєму дослідженні автор [10] виділяє такі основні мотиви запровадження заборони експорту деревини:

— природоохоронний, що зводиться до прагнення за рахунок заборони експорту знизити обсяги заготівлі деревини, зменшити темпи зниження лісистості, зберегти рідкісні ландшафти;

— економічний, який ґрунтується на уявленні про те, що, переробивши експортовану деревну сировину на місцевих лісопереробних підприємствах, можна дати поштовх економічному зростанню сектору, збільшити частку глибокої переробки і доданої вартості, збільшити сукупний дохід від експорту;

— соціальний, який передбачає, що за рахунок заборони експорту деревини можна поліпшити умови

життя населення (навколишнє середовище) і створити нові робочі місця.

А. Черчик [11] зазначає, що експорт деревини й виробів із дерева, з одного боку, забезпечує надходження валюти, а з другого — призводить до нестачі сировини для вітчизняних підприємств названих вище сфер діяльності. Крім того, здійснюючи істотні поставки деревини у круглому виді на світовий ринок, Україна заробляє набагато менше порівняно з іншими країнами. Неоднозначність ситуації з експортом деревини та виробів із дерева потребує додаткових аналітичних досліджень для формування пропозицій щодо вдосконалення державного регулювання цієї сфери.

Зазначено основні показники експорту деревини в розрізі експортерів. Динаміка за останні три роки з експорту деревини зменшилася майже на 55 %, зокрема, приватними компаніями, лісгоспами, комунальними та військовими лісгоспами та Держлісагентством (рис. 4). Основними експортерами лісопродукції в розрізі областей України переважно є приватні компанії.

Країни ЄС визнають Україну як потенційного партнера виробництва лісгосподарської продукції, але реалізація потенціалу потребує удосконалення напрямів підвищення конкурентоспроможності лісового господарства та виробництва України, передусім впровадження вагомих програм сертифікації лісів. Виконання цих програм дасть змогу вітчизняному лісовому господарству зайняти належне місце в народному господарстві як на регіональному, так і на міжнародному рівні, а також розширити експорт продукції лісового господарства та забезпечити високий рівень її конкурентоспроможності [12]. Для підвищення рівня конкурентоспроможності необхідно: по-перше, збільшити обсяг лісгосподарського виробництва, ефективного використання лісових екосистем та ресурсів деревини, що сприятиме розвитку лісового господарства; по-друге, розробити та удосконалити технології ведення лісового господарства; по-третє, удосконалити організаційно-інституціональний механізм управління лісгосподарським виробництвом.

У контексті нашого дослідження питання переходу до ринкової економіки, а також інституціональної трансформації в організаційному механізмі як складової управління лісгосподарського виробництва Украї-

Таблиця 5. Обсяги експорту деревини в розрізі лісопродукції по Україні та Держлісагентству

Продукція, тис. м ³	2017 р.		2018 р.		I півр. 2020 р.		Разом	
	Усього	Агентство	Усього	Агентство	Усього	Агентство	Усього	Агентство
Дрова паливні	1 428,4	890,2	1 020,2	562,6	111,7	10,1	2560,3	1462,9
Круглий ліс	0	0	0	0	0	0	0	0
Заготовки для піддонів	455,5	178,8	517,5	206,8	263,5	99,5	1 236,5	485,1
Пиломатеріали	2526,9	332,9	3000,7	373,7	1377,3	188	6904,9	894,6
Стовпи	7,4	4,3	5,9	3,8	0,5	0	13,8	8,1
Тріска	264,2	18,1	336,7	28,2	149,5	49,3	750,4	95,6
Інше	43,9	8,3	50,7	12,4	20,9	6,5	115,5	27,2
Усього	4726,3	1432,6	4931,7	1187,5	1923,4	353,4	11581,4	2973,5

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

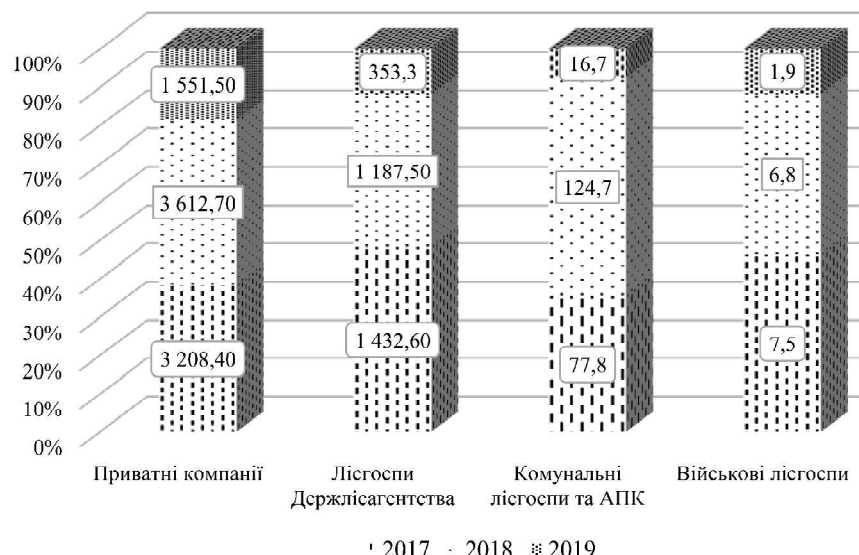

Рис. 4. Динаміка експорту деревини в розрізі експортерів, тис. м³

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

ни викликало дискусію. Важливою частиною переходу до ринкової економіки є відмова державної монополії на експорт лісової продукції. У цьому самому напрямі знизився платоспроможний попит на деревину на внутрішньому ринку.

Щодо розвитку лісового господарства, то вважаємо за необхідне збільшення лісистості території України, збереження біорізноманіття лісових екосистем, підвищення сталості лісових екосистем до негативних чинників, тобто зменшення лісових пожеж, захист від шкідників лісу тощо.

Таблиця 6. Площа сертифікованих лісів в Україні за областями станом на 01.01.2020 р.

Область	Площа сертифікованих лісів, га	Загальна площа сертифікованих лісів, %	Загальна площа лісів області, тис. га
Україна	4 084 206,6		
Полісся			
Волинська	586 389,0	14,1	83,5
Рівненська	427 315,3	10,3	50,2
Житомирська	607 707,0	14,8	58,0
Чернігівська	341 436,8	8,3	45,6
Лісостеп			
Київська	118 111,2	2,8	15,8
Вінницька	132 581,4	3,2	36,18
Полтавська	X	X	X
Сумська	38 037,3	0,9	8,4
Тернопільська	118 350,3	0,4	59,3
Харківська	X	X	X
Хмельницька	X	X	X
Черкаська	X	X	X
Степ			
Кіровоградська	X	X	X
Луганська	X	X	X
Одеська	X	X	X
Дніпропетровська	X	X	X
Запорізька	X	X	X
Херсонська	X	X	X
Миколаївська	X	X	X
Карпати			
Львівська	430 431,0	10,5	61,9
Закарпатська	440 407,8	10,7	63,2
Ів.-Франківська	338 274,7	8,2	54,0
Чернівецька	143 953,0	3,5	55,3

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

Від цих напрямів і залежить ефективність лісогосподарського виробництва: комплексна переробка лісової сировини; ефективніше їх використання та продуктивність, впровадження та удосконалення сертифікації лісогосподарського виробництва.

Для України сертифікація лісів може стати інструментом підвищення конкурентоспроможності вітчизняної деревини, деревної продукції та інших ресурсів і послуг лісу на зовнішньому ринку. Водночас лісова сертифікація сприяє залученню інвестицій до України, безпечному з екологічного погляду використанню лісових ресурсів, покращенню міжнародного іміджу лісової галузі і держави, що необхідно для інтеграції України у європейське співтовариство [12].

Проведено порівняльний аналіз площі сертифікованих лісів станом на 01.01.2020 р. за природними зонами. У поліській зоні перше місце займає Житомирське ОУМЛГ — 607 707,0 га площі сертифікованих лісів, четверте місце — Чернігівське ОУМЛГ з площею 341 436,8 га. У зоні лісостеповій, куди входить 8 областей, лідером за цим самим показником є Вінницьке ОУМЛГ, де площа становить 132 581,4 га, найменша площа сертифікованих лісів у Сумському ОУМЛГ — 38 037,3 га. У Карпатському регіоні, куди входять 4 області, площа сертифікованих лісів у Закарпатському ОУМЛГ сягає 440 407,8 га, Львівському — 430 431,0 га. Зазначимо, що загалом по Україні сертифікованих площ майже 15 %. Майже половина підпорядкованих Держлісагентству лісів на сьогодні вже сертифіковані (табл. 6) і з кожним роком площа сертифікованих лісів збільшується.

Відмітимо, що етапи процедури лісової сертифікації не повною мірою вписуються в ринкові механізми регулювання відносин у лісовиробничому комплексі України. Нами було проаналізовано та узагальнено літературні джерела і сформовано переваги та недоліки лісової сертифікації [13; 14].

Переваги лісової сертифікації:

- 1) покращення іміджу лісогосподарських підприємств;
- 2) переваги сертифікації — це ефективний аспект боротьби з незаконними рубками;
- 3) впровадження принципів збалансованого розвитку, який передусім сприяє стимулюванню гармонізації лісогосподарського виробництва;
- 4) підвищення якості планування лісокористування, включаючи ведення відповідної документації, моніторинг та підтвердження збереження обсягів лісозаготівлі в довгостроковій перспективі.

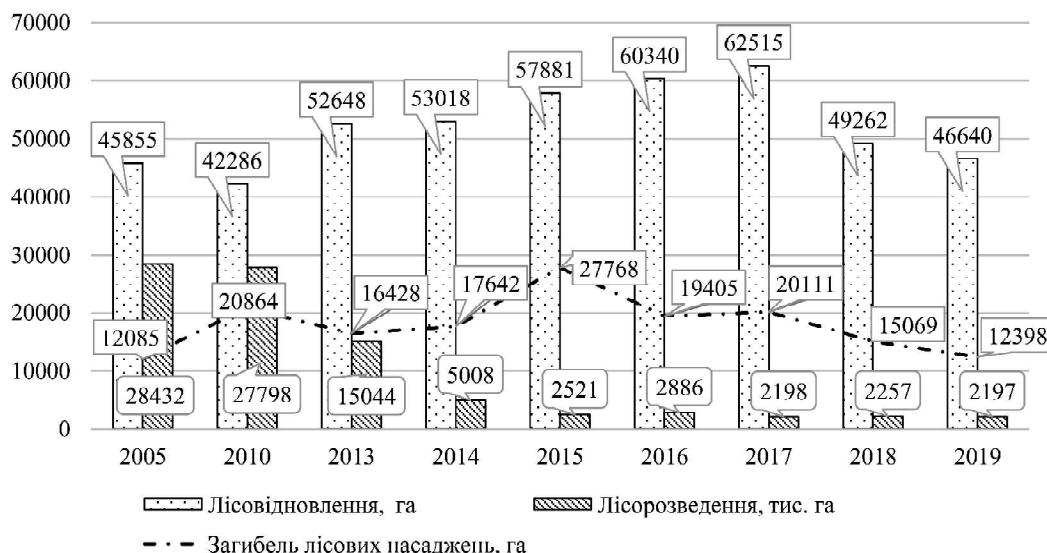

Рис. 5. Динаміка лісовідновлення та лісорозведення за період 2005—2019 рр., тис. га

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

Недоліки лісової сертифікації:

1) відсутність державної фінансової підтримки та активної участі в підготовчих етапах щодо розроблення нормативів і регіональних програм лісової сертифікації.

2) проведення лісової сертифікації стримується відсутністю національних акредитованих фірм (аудиторів), які мають право сертифікувати лісову продукцію згідно з міжнародними стандартами тощо.

Основним важелем розвитку підприємств лісового господарства України, зокрема й регіонального аспекту, є передусім лісорозведення та лісовідновлення, поліпшення якості складу лісів, охорона і захист лісу, проведення рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства, рубок головного користування, мисливське господарство, переробка деревини, розвиток лісової інфраструктури.

За період 2005—2020 рр. лісовідновлення збільшилось у 2019 р. на 785 га. За цей час лісовідновлення здійснювали через відновлення лісів (на лісових ділянках, що були вкриті лісовою рослинністю) і лісорозведення на землях, які раніше не були зайняті лісом, — деградованих і малопродуктивних. Лісовідновлення відбувалося в короткі терміни з формуванням високопродуктивних та стійких деревостанів різного цільового призначення та згідно з вимогами чинного законодавства.

Адже лісорозведення зумовлене не стільки недостатністю потужностей галузі, як помилками, допущеними під час проектування, прийнятими організаційними рішеннями, а також відсутністю фінансування цільових програм [15].

Загибель лісових насаджень збільшилася на 313 га за період 2005—2019 рр. Основними причинами загибелі лісових деревостанів були пожежі, вплив несприятливих погодних умов, хвороби лісу. Реальний стан справ значно гірше: через відсутність належного догляду за молодняками лісовідновлювальні роботи в абсолютній більшості випадків виявляються безуспішними (рис. 5). Такі тенденції показників ведення лісового господарства свідчать як про позитивні, так і негативні економічні аспекти лісової політики, пов'язаної не лише з лісовою, але й економічною та соціальною політикою.

Лісовідновлення і лісорозведення є невід'ємною складовою зростання лісогосподарського виробництва. Тому садінню лісу надається надзвичайно важливе значення, яке передбачається переважно на вирубках і землях після реконструкції малоцінних насаджень, що не

відповідають умовам зростання, в середньому щороку на площі 40—44 тис. га, а за умови застосування заходів з інтенсифікації лісогосподарського виробництва та заліснення неугідь, дуже змитих та інших категорій земель лісогосподарського призначення, — на 70—100 тис. га [16; 17].

Доцільно зауважити, що захисному лісорозведенню в Україні приділяється недостатня увага. У багатьох господарствах відсутні системи захисних насаджень, унаслідок чого не забезпечується охорона земель від ерозії та інших негативних явищ. На значних площах протирозійні насадження мають незадовільний стан, не ув'язані з контурною системою організації території.

Інтегральною умовою щодо лісовирощування має бути не лише вирощування лісів, а й застереження їх від хвороб, шкідників, вогню та різних протиправних дій (табл. 7).

Із загального обсягу заготовленої паливної деревини порівняно з базовим 2010 р. простежуються незначні збільшення другорядної лісової продукції. Ситуація повністю відповідає тенденції показником обсягу заготовленої продукції. Усі дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Темпи приросту частки отриманої ліквідної деревини за 2019 р. порівняно з базовим 2010 р. поетапно збільшилися на 1,25 %, лісоматеріалів круглих для виробництва — на 1,19 % порівняно з 2010 р., а пиломатеріалів і заготовок, клеєної фанери та шпону — лише на 1,05 % (табл. 8).

Варто погодитись із академіком НААН Фурдичком О. І., який вважає, що для вдосконалення економічного механізму контролю за експортом круглого лісу й напівфабрикатів та зміцнення потенціалу лісового господарства потрібно створити державний фонд лісівництва, до якого має надходити половина різниці між середньою вартістю експортованого круглого лісу і напівфабрикатів на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це, з одного боку, спонукатиме товаровиробників експортувати лісову продукцію більш глибокої переробки, а з іншого, — накопиченню додаткових коштів для підвищення рівня ведення лісового господарства та збільшення обсягів лісорозведення.

ВИСНОВКИ

Екологічно збалансоване і відповідальне ведення лісового господарства передбачає заготівлю лісоматеріалів та іншої лісової продукції при одночасному збе-

Таблиця 7. Динаміка проведення лісозахисних робіт у лісовому управлінні України за 2010—2019 рр.

Показник	Роки								2019 до 2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2019	
Загальна площа осередків шкідників і хвороб лісу на кінець року, тис. га	557,4	765,8	733,9	701,7	650,9	639,2	757,7	686,0	124,4
Захист лісу від шкідників і хвороб, тис. га, у тому числі:	81,9	141,2	89,7	99,6	31,8	46,0	46,1	104,5	127,6
біологічними препаратами	68,4	68,4	60,4	61,7	20,8	31,6	31,4	96,9	141,6
хімічними препаратами	13,5	72,8	29,3	37,9	11,0	14,4	14,7	7,6	56,2
Зменшення площі осередків шкідників та хвороб лісу завдяки вжиттю заходів та впливу природних чинників, тис. га	101,0	121,8	215,2	185,8	172,0	123,1	154,2	242,9	240,5

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

реженні біорізноманіття і продуктивності лісових екосистем, природних екологічних процесів.

Отже, Україна володіє значним лісоресурсним потенціалом, який може забезпечити збалансований розвиток лісового господарства та виробництва в довгостроковій перспективі. Для цього необхідне раціональне використання та розширене відтворення компонентів лісових екосистем, зокрема деревних ресурсів, покращення охорони і захисту лісів, підвищення доходів від їх використання в цьому ж контексті й удосконалення нормативно-правових актів, моніторинг виконання державних та регіональних галузевих програм розвитку

лісогосподарського виробництва. Однак не всі суб'єкти лісогосподарювання країни, які належать до лісозабезпечених регіонів, відповідають цим потребам.

Література:

1. Лісовий кодекс України: Закон України від 01.01.2011 р. № 3852-ХІІ Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2010. № 92. С. 347.

2. Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р. Лісовий та мисливський журнал. 2006. № 4. С. 3—5.

Таблиця 8. Заготівля ліквідної деревини за основними категоріями лісових товарів та другорядної лісової продукції

Продукція	Обсяг заготовленої продукції			Відхилення, %
	Усього за			
	2010 р.	2015 р.	2019 р.	
Ліквідна деревина, тис. м³	18064,6	21924,2	22529,7	1,25
Лісоматеріали круглі (ділова деревина) для виробництва, усього, тис. м³	7536,0	8302,6	8976,0	1,19
Пиломатеріали і заготовка, клеєна фанера та шпон, тис. м³	5731,5	7019,8	6021,2	1,05
у т.ч. хвойні породи, тис. м³	4526,4	5706,4	4457,9	0,98
Балансова деревина (кругла та колота), тис. м³	1101,7	811,9	877,8	0,8
у т.ч. хвойні породи, тис. м³	609,2	548,5	699,8	1,15
Інші сортименти лісоматеріалів круглих, тис. м³	702,8	470,9	2077,0	2,96
у т.ч. хвойні породи, тис. м³	—	392,5	1555,5	3,96
Паливна деревина (вкл. деревину для виробництва деревного вугілля), тис. м³	8609,6	10965,1	10719,7	1,25
у т.ч. хвойні породи, тис. м³	—	4880,0	6048,4	1,24
Із загального обсягу заготовленої паливної деревини				
Дрова для опалення, тис. м³	4102,3	6293,8	20957	5,1
Дров'яна деревина для технологічних потреб, тис. м³	3944,4	4671,3	10269	2,6
Кора, т	3	6	8	2,67
Ягоди, т	121	71	3799	31,4
Очерет, т	4212	4372	2073	0,49
Горіхи, т	23	35	9	0,39
Сіно, т	2388	1142	733	0,31
Гриби, т	474	68	262	0,55
Деревні соки, т	2909	2390	1228	0,42
Новорічні ялинки, тис. шт.	646,9	420,6	465,3	0,72

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

3. Kyoto Protocol. United Nation. URL: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kprus.pdf>

4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Публічний звіт державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік. URL: https://menr.gov.ua/files/images/news_2020/26022020/%D0%9F%D0%A3%D0%91%D0%9B%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%94%D0%90%D0%9B%D0%A0%D0%A3%20%D0%97%D0%90%202019%20%D0%A0%D0%86%D0%9A.pdf

6. Об'єктивна інформація щодо лісів. Товариство лісівників України. URL: <https://tlu.kiev.ua/nasha-dijalnist/profesiino-pro-lis/objektivna-informacija-shchodo-lisiv.html>

7. Лісове господарство України. Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <http://dklg.kmu.gov.ua>

8. Програма "Правозастосування та управління в лісовому секторі країн Східного регіону дії європейського інструменту сусідства і партнерства-2". Огляд законодавства з питань системи контролю руху лісопродукції в Україні: Аналітичний звіт. URL: http://sfmu.org.ua/files/Kravets_analit1.pdf

9. Фурдичко О.І., Дребот О.І. Лісовий сектор економіки України: проблеми і перспективи розвитку. Економіка України. 2012. № 3. С. 70—80.

10. Ангел Є., Бутін А. Результати запровадження в Україні тимчасового мораторію на експорт лісоматеріалів у необробленому вигляді. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. Київ: 2018. 24 с.

11. Черчик Л., Берегун С. Статистичне дослідження експорту деревини в Україні. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Розділ VI. Бухгалтерський облік, аналіз, статистика та математичні методи й інформаційні технології в економіці. 2018. № 3. С. 102—109.

12. Овчарук В.В., Бондарецька О.М. Сертифікація лісів як передумова підвищення конкурентоспроможності лісового господарства України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 335—339.

13. Бондарук Н.В., Букша І.Ф. Сертифікація лісгосподарського підприємства: практичний посібник. Харків: УкрНДІГА, 2008. 172 с.

14. Ковалишин В.Р. Економічне стимулювання розвитку екологічної сертифікації лісів в Україні. Регіональна економіка. 2004. № 2. С. 182—189.

15. Ліщук М.Є., Шубалий О.М. Напрямки реформування системи управління лісами в контексті національної лісової політики. URL: <http://www.nbu.gov.ua>

16. Андреев Н.Н. Економічні основи розвитку екологічного підприємництва в Україні. Економіка: проблеми теорії і практики: зб. наук. Пр.: в 4 т. Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. Вип. 200, Т. 2. С. 476—484.

17. Маурер В.М., Кайдик О.Ю. Відтворення лісів в Україні у контексті сталого розвитку: головні проблеми та шляхи їх подолання. Лісове і садово-паркове господарство. 2015. № 7. URL: journals.nubip.edu.ua/index.php/Lis/article/download/9577/8564

18. Фурдичко О.І. Основні напрями розвитку лісгосподарського комплексу України. Вісник аграрної науки. 2001. № 10. С. 68—71.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "The Forest Code of Ukraine", *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy*, vol. 92, art. 347.

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), Order "On approval of the Concept of forestry reform and development", *Lisovy ta myslivskiy zhurnal — Forest and hunting magazine*, vol. 4, pp. 3—5.

3. United Nation (1998), "Kyoto Protocol", available at: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kprus.pdf> (Accessed 05 July 2022).

4. State Statistics Service of Ukraine (2022), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 July 2022).

5. State Agency of Forest Resources of Ukraine (2020), "Public report for 2019", available at: https://menr.gov.ua/files/images/news_2020/26022020/%D0%9F%D0%A3%D0%91%D0%9B%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%94%D0%90%D0%9B%D0%A0%D0%A3%20%D0%97%D0%90%202019%20%D0%A0%D0%86%D0%9A.pdf (Accessed 05 July 2022).

6. Society of Foresters of Ukraine (2022), "Objective information on forests", available at: <https://tlu.kiev.ua/nasha-dijalnist/profesiino-pro-lis/objektivna-informacija-shchodo-lisiv.html> (Accessed 05 July 2022).

7. State Agency of Forest Resources of Ukraine (2022), "Forestry of Ukraine", available at: <http://dklg.kmu.gov.ua> (Accessed 05 July 2022).

8. WWF- Ukraine (2010), "Program "Law Enforcement and Governance in the Forest Sector of the Eastern Region of the European Neighborhood and Partnership Instrument-2". Review of legislation on the control system of forest products in Ukraine", available at: http://sfmu.org.ua/files/Kravets_analit1.pdf (Accessed 05 July 2022).

9. Furdychko, O.I. and Drobot, O.I. (2012), "Forest sector of Ukraine's economy: problems and prospects of development", *Ukraine economy*, vol. 3, pp. 70—80.

10. Anhel, Ye. and Butin, A. (2018), *Rezultaty запровадження в Україні тимчасового мораторію на експорт лісоматеріалів у необробленому вигляді. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій* [Results of the introduction in Ukraine of a temporary moratorium on exports of raw timber. Institute for Economic Research and Policy Consulting], Institute of Economic Research and Political Consultations, Kyiv, Ukraine.

11. Cherchuk, L. and Berehun, S. (2018), "Statistical study of wood exports in Ukraine", *Economic journal of the East European National University named after Lesya Ukrainka. Section VI. Accounting, analysis, statistics and mathematical methods and information technologies in the economy*, vol. 3, pp. 102—109.

12. Ovcharuk, V.V. and Bondaretska, O.M. (2013), "Certification of forests as a prerequisite for increasing the competitiveness of forestry in Ukraine", *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development*, vol. 776, pp. 335—339.

13. Bondaruk, N.V. and Buksha, I.F. (2008), *Sertyfikatsiia lisohospodarskoho pidpriemstva* [Certification of a forestry enterprise], UkrNDILHA, Kharkiv, Ukraine.

14. Kovalyshyn, V.R. (2004), "Economic incentives for the development of ecological certification of forests in Ukraine", *Regional economy*, vol. 2, pp. 182—189.

15. Lishchuk, M.Ie. and Shubaliy O.M. (2017), "Directions of reforming the forest management system in the context of national forest policy", available at: <http://www.nbu.gov.ua> (Accessed 05 July 2022).

16. Andrieiev, N.N. (2005), "Economic bases of ecological entrepreneurship development in Ukraine", *Economics: problems of theory and practice*, vol. 200, no. 2, pp. 476—484.

17. Maurer, V.M. and Kaidyk, O.Iu. (2015), "Reforestation in Ukraine in the context of sustainable development: main problems and ways to overcome them", *Forestry and horticulture*, 7, available at: journals.nubip.edu.ua/index.php/Lis/article/download/9577/8564 (Accessed 05 July 2022).

18. Furdychko, O.I. (2001), "The main directions of development of the forestry complex of Ukraine", *Bulletin of Agricultural Science*, vol. 10, pp. 68—71.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2022 р.